

Данилюк-Терещук Т. «На користь рідного краю»: Олена Пчілка у просторах українського життя. *Ті, що творили «Перший вінок»*. Київ: Creative Women Publishing, 2024. С. 32–44.

Тетяна Данилюк-Терещук

«На користь рідного краю»:

Олена Пчілка у просторах українського життя

Ольга Петрівна Драгоманова-Косач (1849–1930) znana широкому загалові як мати Лесі Українки і як дитяча письменниця. Для історії було б достатньо і першої іпостасі. Є за що шанувати: народила, вчила, розвивала талант, подарувала літературне ім'я. Є й чим дорікнути: була зайнята собою і громадськими справами, поїхала закордон, залишивши на чотири місяці трьохлітнього сина і півторарічну доньку, не виявляла надмірного жалю (хіба журилася найближчим про свою «бідку з Лесею»), називала негарною, погрожувала і проклинала, була домашнім цензором і суперницею в творчості... Хтозна чи так усе було, чи інакше, але один із найсвітліших українських поетів писав: «А мати хоче научати, так соловейко не дає»¹.

Ольга Косач научала, не жаліла (не зносила «вдачі української мнякої, невідпорної»²), контролювала і любила всіх шістьох своїх дітей — Михайла, Ларису, Ольгу, Оксану, Миколу й Ізидору. Хіба мами бувають інакші? Мабуть найправдивіші слова про неї належать саме дітям, бо вона для них «мамочка-серденько», «мамочка-голубка», «мамочка з крилами», «люба мамочка», «божество», «велика фігура», «кохана мама», яка «ніколи не карала і в стосунках з дітьми ніколи від своїх свободолюбних, національних принципів не відступалася»³ і водночас «дев'ятий вал» зі сліз, докорів, або ж

¹Шевченко Т. Садок вишневий коло хати. *Шевченко Т. Зібрання творів у 6-ти т. Т. 2. Поезія 1847-1861*. Київ: Наукова думка, 2003. С. 17.

²Пчілка Олена. Праця виховальна. *Педагогічний пошук*. 2022. № 3. С. 75-76.

³Лариса Петрівна Косач-Квітка (Лєся Українка): Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія [автор проекту і вступ. ст. Т. Скрипка]. Нью-Йорк — Київ: Факт, 2004.

мовчання, яке «болюче вражало близьких людей, в першу чергу її дітей»⁴.
Менторство старших і нігілізм молодих не оминули й славетних Косачів.
Може, тому, переживаючи одвічну історію взаємин батьків і дітей, Лариса
Косач над усе цінувала материнську любов і визнавала, що «всі ми — і поети,
і не поети — по більшій часті буваємо не варті своїх матерів»⁵.

Поza сумнівом, отим оспіваним «материнським серцем» Ольга Петрівна
відчувала, що «діти — се наш дорогий скарб, се наша надія, се — молода
Україна»⁶. Ті юні таланти йшли до її дому зі своїми зошитами й записниками,
а вона відкривала літературні простори не лише рідним — Михайлові
Обачному, Лесі Українці й Олесі Зірці, але й іншим «українським дітям»:
Максимові Славінському, Максимові Рильському, Людмилі Старицькій,
Олександрі Судовщиковій, Павлові Тичині, Федорові Петруненку, Грицькові
Чупринці, Вероніці Морозівні, Олені Журливій та ін.

Ті, хто зростав «у тому дому, у веселому», чи хоч трохи був посвячений
у його правила й традиції, навіть через десятиліття щиро звірялися
О. П. Косач у своїй любові й повазі, як-от Максим Славінський, який
1886 року сором'язливо читав свої юнацькі поезії в колодяжненському домі
Косачів і якого Ольга Петрівна заохотила перекладати разом із Лесею
Українкою твори Г. Гейне: «Тепер, коли багато ж чого перейшло поверх
голови і тяжкого, і любого, лихого й доброго, свого, чужого й загального, я з
тою ж самою шаною згадую мою “хрещену матір” по літературі. Марно з
Вами не згожуватись в усіх думках, марно, навіть боротись з Вашим
світоглядом, але не марно шанувати Вас за той священний вогонь любові до
рідного краю й народу, що завше горів в Вас, горить і досі. І більше скажу:

⁴Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006.

⁵Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14-ти т. Т. 12. Листи (1897 — 1901). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. С. 131.

⁶Пчілка Олена. Праця виховальна. *Педагогічний пошук*. 2022. № 3. С. 75-76.

зустрівшись з Вами, не марно не запалитись од Вас тим вогнем і не понести з собою у дальше життя своє маленьку його іскру»⁷.

Ольга Косач довела, що її «плекання українця зі сповитку» рівноцінне державницькому мисленню й усвідомленню себе частиною нації, голосом якої стане Українка — донька Олени Пчілки.

Життєвий тріумф матері міг би бути для нас красивим минулим, але ж Ольга Косач повсякчас дивилася у майбутнє, де їй мріялася «молода Україна». Тут і починається творча історія Олени Пчілки, інтереси й діяльність якої розгорталися від «етнографа-збирача, вченого-досліджувача, драматурга та автора інших творів красного письменства (прозових та віршованих), редакторки й видавниці українських часописів та окремих виданнів, педагога, автора, може, найтрудніших до писання творів — для дітей»⁸.

Творчих імен у Ольги Косач було більше десятка — Олена Пчілка, Олена, Анело, Н-й Г-ть Волинський (Невеликий Гурток Волинський), Б-а, Бабуся, Бабуся Олена, Бугаєвська, Ол. П., О. П., О. П-а, О. К., К., К-ч, Віщий Олег, Гни-біда, Княжна Н. Кочубеївна, Колодяжинська, Ковалько, Хтось, Олена Суботенко, Цяцька та ін.

Її першим успішним проектом, а насправді працею цілого життя, стало видання українських узорів. Народна орнаментика у вишивці, тканні, писанках, оздобленні оселі були для Ольги Косач ознакою краси, шляхетності й «грандіозного народного генія»⁹. Що ближче знайомилася, а разом із нею ціла родина Косачів, з життям «краю свого рідного», то більше з'являлося у неї фольклорних матеріалів. «Підіть у нас гарного, особливо — святочного дня, змішайтеся в юрбу народу десь на базарі, поміж возами та

⁷Славінський М. Лист до Олени Пчілки від 22 вересня 1911 р. Фонд 28. Од. зб. 1383.

⁸Пчілка Олена. Автобіографія. *Пчілка Олена (О. Косач). Оповідання: З автобіографією*. Харків: Рух, 1930. С. 38.

⁹Косачева О. П. Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки. Киев: С. В. Кульженко, 1876. 23 с.

поміж ятками, чи біля волости, чи біля корчми, чи на вигоні, чи на улиці, прислухайтесь до розмови», — радила всім, хто хоч трохи волів пізнати український світ¹⁰. Сама ж не лише природно почувалася в такому товаристві, але й дітей своїх возила на «етнографічні» уроки, які вони «потім все своє життя сприймали як святощі»¹¹. І дуже дратувала цим усіляке «високопревосходительство». Доказ цьому — перший характеристичний портрет Ольги Косач, який подано не у спогадах прихильників, а в джерелі, що до розряду культурних аж ніяк не належить, хоча в достеменності йому не відмовиш. *«Донесення начальника Волинського губернського жандармського управління Третьому відділенню власної й. і. в. канцелярії щодо розповсюдження книжок українською мовою від 3 квітня 1876 р.»* написано в найкращих імперських традиціях — «таємно для політичного розшуку та слідства». Мову оригіналу зберігаємо, бо відомо, що донесення чи доноси на українців найкраще пишуться саме нею: «Госпожа Косач, будучи истой украинофилкой, не стесняясь, заявляла гласно о необходимости внушать крестьянам, что Малороссия существовала, что народ этот всегда должен оставаться тем, чем он был. Кроме того, госпожа Косач по своим идеям не чужда вообще социально-демократических тенденций, так что еще до настоящего случая мною было учреждено за нею негласное наблюдение. Замечено было, что она зближалась с простонародием: бывала запросто у волостных писарей, старшин, старост и зажиточных крестьян. Вела с ними беседы, принимала живейшее участие в их обыденной жизни и интересах, разделяла даже их удовольствия, пела с ними народне песни, танцевала и проч. Донося о всем вышеизложенном Вашему высокопревосходительству, имею честь почтительнейше доложить, что я, не ограничиваюсь добытыми

¹⁰Пчілка Олена. Українська гумористика. *Рідний край*. 1911. № 4. С. 13.

¹¹ Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 928 с

сведениями по настоящему делу распространения малорусской пропаганды, и продолжаю негласное дознание»¹².

Доноси про неї матимуть тяглість традиції — від царату до НКВС. На схилі літ Ольга Петрівна Косач двічі рятуватиметься від «більшовицької ласки». За сміливі виступи на захист українства її вперше арештують у травні 1920 року, і хоча тоді «пощастить» з коротким терміном ув'язнення, все ж довелося назавжди залишити рідну оселю в Гадячі. Восени 1929 року, вже у Києві, по неї придуть удруге. Як згадувала її наймолодша донька Ізидора, енкаведист голосно кричав у телефонну трубку: «Что делать?..». Той дім, що був її родовою оселею, націоналізували, пограбували, а 1952 році разом із «Драгоманівською горою» знесли бульдозером.

Змінювалися донощики, критики, скептики, а от інтереси Ольги Косач розпросторювалися і, як влучно підмітила Аріадна Драгоманова, «етнограф створить письменника»¹³. На початку 1880-х років Ольга Косач під псевдонімом «Н-й Г-ъ Волинський (Невеликий Гурток Волинський)» видасть «Співомовки Степана Руданського» і поему «Ганна» Єлени Ластівки.

«Як тая пчола працює», — казав про труди своєї дружини Петро Косач. Може, з його милих означень і народилося її найвідоміше літературне ім'я — Олена Пчілка. Ним вона дебютувала як перекладачка 1881 року, видавши майже одночасно «Переклади з Н. Гоголя (два розмаїтих зразки) Олени Пчілки» і збірку «Українським дітям. П'ять перекладів-віршів Олени Пчілки», якою і утвердила за собою статус «дитячої письменниці». Хоча

¹²Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Збірник документів і матеріалів. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. С. 127–128. «Пані Косач, будучи переконаною українофілкою, не соромлячись, голосно заявляла про необхідність навіювати селянам, що Малоросія існувала, що народ цей завжди повинен залишатися тим, чим був. Крім того, пані Косач своїми ідеями не далека загалом від соціально-демократичних тенденцій, тож іще до теперішнього випадку мною було організоване за нею негласне стеження. Помічено було, що вона зближувалася з простолюдьдям: бувала запросто у волосних писарів, старшин, старост і заможних селян. Проводила з ними бесіди, брала жваву участь у їхньому щоденному житті та інтересах, розділяла навіть їхні задоволення, співала з ними народні пісні, танцювала та ін. Доносячи про все вищевикладене Вашій високодостойності, маю честь шанобливо доповісти, що я не обмежуюся здобутими відомостями у справі розповсюдження малоросійської пропаганди і продовжую негласне дізнання».

¹³ Драгоманова А. Привітання Олені Пчілці. *Олена Пчілка і Гадяч*. Київ, 2010. С. 81.

додором автури перекладачка дуже здивувала сучасників, бо тексти аж ніяк до дитячого читання не належали. І. Франко з подивом коментував: «Чому якраз авторка придумала подати ті поезії “українським дітям”, святий знає»¹⁴. Пояснити такий вибір можна кількома обставинами: інтерес і бажання дати українському читачеві можливість знайомитися зі світовою літературою рідною мовою, сформувати «улюблену лектуру», або те, що читають у колі родини і «замилити очі цензурі», приховавши за назвою наміри перекладати українською з інших мов. Але найважливішим її завданням усе ж стало формування через переклади української літературної мови. Недаремно свої прозові й віршовані переклади Пчілка щоразу супроводжувала словничками. З-поміж тих слів чимало новотворів — «ковані слова», за які її разом з Михайлом Старицьким насмішкувато називатимуть «ковалями». Те «назвисько» таки дотинало, і письменниця ще заповзятіше бралася до праці: відстоювала право на уживання в культурному просторі української мови, розширювала простори своїх перекладів (з польської, чеської, французької, німецької, бельгійської літератур) і плекала молоду силу — «Плеяду молодих літераторів», що збиралася на свої «засідання» в оселях Лисенків, Старицьких і Косачів. «В наших родинах панував особливий літературний дух, — згадувала Людмила Старицька-Черняхівська, — тому, хто мав хоч іскру таланту, не писати тут було цілком не можливо»¹⁵.

Впродовж 80-х років XIX ст. письменниця активно співпрацювала з львівським журналом «Зоря», на сторінках якого сформувала традицію сімейних публікацій. Разом із Михайлом Старицьким у 1884 році співфінансувала видання альманаху «Рада» і опублікувала тут свою першу поему «Козачка Олена». Героїня поеми чи не вперше мала виразні «мілітарні» риси, готовність заради «діла святого» — захисту рідної землі від ворогів — пробачити зраду особисту. Оригінальні твори й переклади

¹⁴ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів: Накладом Укр.-рус. вид. спілки, 1910. 259 с.

¹⁵ Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки. *Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори*. Київ: Наукова думка, 2000. С. 147.

склали першу поетичну збірку «Думки-мережанки» (1886), яку сучасники майже не помітили: «Чи се випадковість, — бентежилася Пчілка, — чи може мовчанне “з ласки” (жаліючи автора, котрого, заговоривши, прийшлося би ляяти)»¹⁶. Щоправда, кілька компліментів за поезію вона отримала від Франка, але більше він приохочував писати прозу: «Мушу Вам сказати, що наші галицькі редактори великі прихильники і хвалителі Вашої музи, особливо ж Ваших оповідань»¹⁷. А сюжети для них дарувало саме життя. Героями текстів Олени Пчілки ставали сучасники. Коли 1886 року отримала від Наталії Кобринської пропозицію об'єднати зусилля довкола видання, де з-поміж авторів будуть самі жінки, навіть не роздумувала над тим, що може зробити. Впевнено відповіла, що готова прислужитися і творчо, і матеріально. Відразу спровокувала дискусію довкола назви — «Жіночий альманах» доповнила надтитулом «Перший вінок», ще й поезію з такою ж назвою зробила заглавним текстом. Звісно, що критикам не догодила, бо вони скрізь убачали жіночу сентиментальність і її «слабкий поетичний талант», але, як писав Іван Франко, «Олена Пчілка переперла-таки». Їй хотілося експериментів з темами: як-от у поемі «Дебора. Біблейський образ» з посвятою Лесі Українці, що стала зачином для цілої плеяди літературних персонажів чи у «Товаришках», де героїні стають презентантками ідей емансипації та національної ідентичності, а спогад-некролог «К. І. Карасинська-Троїцька» увічнив пам'ять «трудівниці-лікарки». З «Товаришками» пережила чимало: писала їх захопливо, особливо портрети героїнь і героїв, а скільки думок власних вклала в їхні діалоги й монологи! Словом, «розписалася» так, що «перебрала» дозволений обсяг та ще й затримала появу альманаху на декілька місяців. Редактор (Іван Франко) на її благання не скорочувати текст не реагував, а обіцянку «доплатити за обсяг 150 злотих ринських» сприйняв як належне. «Я думаю, — обурювалася Пчілка, — що такого

¹⁶ Пчілка Олена. Біографічна замітка. *Зоря*. 1888. № 3. С. 55-56.

¹⁷ Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. Т. 49. Листи (1886-1894). Київ: Наукова думка, 1986. С. 10.

трагікомічного случаю ще не було в нашій видавництві: обрізана праця самого видавця...¹⁸ Чомусь думається, що таки переживала цю історію ще довго, бо за життя жодного разу ні «Дебору», ні «Товаришок» більше не публікувала, як і в жіночі видавничі проєкти не вступала...

Відома Олена Пчілка як видавчиня часописів «Рідний край» і «Молода Україна». Ці журнали дивовижно поєднували національні традиції й нові суспільно-культурні ідеї. Завдяки редакторці тут завжди було місце молодим і талановитим, тактовно дискутували і несамовито сварилися, захищаючи українське. Як тільки не називали Пчілчину безкомпромісність у національному питанні, а саму редакторку навіть у карикатурах зображували! Один професор називав її «бабой» і був упевнений, що їй «чорт на вилах чоботи подає», а молоді «світлі голови», які вибилися з-під її крила, все норовили «скинути з Парнасу». Вона лишень спокійно питала: «А де б ви були, якби не ми?»¹⁹.

З середини 1920-х років Олена Пчілка працювала в етнографічній комісії Всеукраїнської академії наук, а 6 квітня 1925 року її, першою з-поміж жіноцтва, обрано членом-кореспондентом ВУАН.

Останнє п'ятиліття життя знову повернуло письменницю до улюбленої праці — фольклору і дитячого театру, а ще до спогадів. Прожите й пережите розгорталося Оленою Пчілкою не лише в хронології минулого. «Я так давно живу на світі, — писала вона 1928 року в «Автобіографічному нарисі», — прожила стільки різних періодів, знала так багато людей, — між ними й дуже видатних, — що коли б я схотіла писати просторо, то прийшлося би писати цілі томи!»²⁰. Її погляд крізь час минулий, знову націлений у майбутнє, до нащадків, які й повинні будуть гідно оцінити і зберегти те, що визначає культурну пам'ять.

¹⁸ Пчілка Олена. Лист до Івана Франка. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ф. 3. Од. зб. 1602. Арк. 83–85.

¹⁹ Антонович К. З моїх споминів. Вінніпег: Накладом УВАН, 1972. С. 175.

²⁰ Пчілка Олена. «Золоті дні золотого дитячого віку...»: автобіографічний нарис. Київ: Веселка, 2011. С. 13.

З-поміж таких праць вирізняється одна особлива, яка дотепер зберігається в рукописі і, на жаль, не завершена, але з безцінним фактажем — «Доповідь до 40-ліття з дня видання альманаху «Перший вінок», виголошена 1 квітня 1928 року на урочистому засіданні Місцевого комітету Української академії наук з нагоди ювілею збірника який, за словами доповідачки, постав у «глуху пору нашого українського літературного життя»²¹.

Пчілка вдається до історичного екскурсу (власне, то одна із визначальних рис усіх її спогадів): на 1927 рік випало два ювілеї — 100-ліття з часу появи збірника Михайла Максимовича «Малоруські пісні» (1827), який фактично сформував «цілі покоління українського змисленства, чи як-то кажуть інтелігенції, покоління вже глибоко помосковлені, одірвані від свого рідного ґрунту, приходили, під на́дих омріяної народної творчості, виявленої в тому збірникові пісень, — до чуття, до національної свідомості, — ставали знов українцями».

Друга подія — поява «Першого вінка» — ознаменувала початок свідомого жіночого поступу в мистецтві й громадському житті. А тому, переконана спогадувачка: «Має він три особливості, що дають йому право на якусь одмінну увагу: 1) не лічучи виданнів етнографічних, лише чисто літературні, се єсть найбільший український збірник, що вийшов у Галичині за всі попередні і наступні часи. 2-а особливість «Першого вінка» — та, що сей збірник зложено з самих тільки творів жіночих. Третя особлив[ість] сього збірника ще й та, що він має виразну рису колективно-жіночу: власне-бо в йому подали собі руку українські письменниці з Галичини й з України нашої, — як се можна було бачити на першій же картці, заголовній, де стояло, що альманах видано “коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки”. Далі, на сторінках альманаху, чергувалися теж імена авторок галичанок і наших. Се було перший раз, що наше жіноцтво увійшло в таку спілку».

²¹ Пчілка Олена. Доповідь до 40-ліття з дня видання альманаху «Перший вінок». Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ф. 28. Спр. 167). Далі цитування без нумерації за цим джерелом.

Своїм молодшим сучасникам Пчілка пояснює, що Наддніпрянська Україна і Галичина — історичні українські землі — опинилися під чужою волею, бо втратили свою незалежність. У нашому часі її слова набувають особливого сенсу, і їхня гірка правда пояснює, що значить втрата національної ідентичності, чи, навпаки, звучать, як спонука до дії у пошуку нас справжніх: «Надавши напівдикій московщині своєї освіти, Україна сама все дичавіла, втрачала свої національні особливості і, наостанку, як не вдалося скинути з себе ще тяжчої царської руки вже петербурзької доби, Україна все більше підупадала, забула вже й своє історичне ймення і, ставши цілковито Малоросією, вкрилася міцною московською полудою, — з під неї ж так тяжко було проступати українській вроді і вдачі, хто їх ще зберіг... Галичину спостигла подібна ж доля: її посіла Польща».

Розгортаючи у своєму виступі історію взаємин наддніпрянок з галичанками, Пчілка характеризує своїх сучасниць, які попри кордони імперій єдналися в культурній праці: «Наших українських авторок було в “Вінку” всього 5, та через те, що їх твори були більші, з них вийшло майже половина збірника. Три ті українські авторки були давніші, — Ганна Барвінок, Дніпрова Чайка і я, а дві зовсім молоді: Людмила Старицька й Леся Українка». Отож, зауважує Пчілка, «Перший вінок» — логічне продовження всіх старань українського жіноцтва на ниві культури: «Запросини пані Кобринської мене зацікавили. Хоч я жіночу рівноправність признавала тільки “в принципі”, запальною “феміністкою” не була, однак тая думка видати зосібна жіночий збірник — мені сподобалась. Цікаво було, яка-то вийде тая наша жіноча літературна продукція, що ми там понаписуємо?... Я відповіла, що на запросини пристаю, охоче візьму на себе участь і в потрібних коштах на видання того “Першого вінка”, пришлю й своє писання для його, запрошу кого зможу в Києві (бо нікого більше з авторок особисто не знаю), але всі інші заходи коло видання — лишая самій призвідниці всієї справи. Отже й “редакційний олівець” оставався для всіх рукописів у руках редакції».

галицької, бо не можливо було б пересилатися з рукописами сюди й туди, — та й не хотіла я втручатися в ту справу».

Через спогадовий наратив Олени Пчілки постає й історія двох юних на ту пору авторок «Першого вінка» — Людмили Старицької і Лесі Українки.

«Людмила Старицька, — згадує Пчілка, — була тоді зовсім молодою дівчиною. Була ще гімназисткою, передостанньої класи (7-ої). Якось Михайло Старицький, її батько, сказав мені з великою втіхою, що “Людя пише українські вірші”. Коли я побачила той перший вірш, він мені дуже сподобався і я стала просити його для “Першого вінка”. Молоденька авторка дуже протестувала, казала, що вірш нікуди не гожий, “нічого не вартий!”. Я просто силою видерла його. — “Ну, беріть! — сказала наостанку Людя: — тільки ваш клопіт буде даремний, бо редакція напевне сього віршу не прийме!”. Але вірш був прийнятий і навіть з подякою, бо справді був він гарний».

Шкода, що у спогадах не розгорнуті перипетії з матеріалами Лесі Українки. Тут Олена Пчілка як ніколи лаконічна: «Лесі Українки віршів було в “Вінку” скільки: три коротеньких, незначних, і одна поема, “Русалка”».

І через 40-ліття пам’ятала доповідачка про «велику прикрість» через редакторство Франка, який порадив «викинути один твір, власне О. Кобилянської, бо те оповідання здалось Франкові слабким, чи взагалі не гожим. Таким чином, “Перший вінок” позбувся чести вмістити в собі чи не перший твір письменниці, що стала потім такою величною зіркою в українській літературі! Так судила доля заплатити єдиному нашому помічникові-чоловікові...».

Сповідально звучить і розповідь Олени Пчілки про власну творчість. «Мені схотілось, — зізнавалася через 40 років Олена Пчілка, — взяти тему і героїню для мого оповідання з років 60, з часів моїх ранніх молодощів. Перші пориви до визволення, до світла, до науки: мої дівчата, що от-от відкриється їм дивний обрій, покажеться світ, повний чуд і розкоші».

Про те, що текст і справді автобіографічний, авторка зізнавалася ще на початку 80-х XIX століття Омелянові Огоновському: «В моїй повісті “Товаришки” (в “Першому вінку”), в першій главі, описується (після того, як героїня сіла читати книжку на ганку), який краєвид видно було з двора Люби. Ото маєте точнісіньку копію того краєвиду, який був перед моїми очима від найранішого часу життя. Власне наш двір стоїть на самім краю одного з гадяцьких узгір'їв, рядом з тим місцем, де була стародавня церква (я пам'ятаю ще капличку від неї), біля котрої поховано гетьмана Бруховецького. Не могла я собі відмовити тої втіхи і застосовала до свого полтавського оповідання картину мого прекрасного рідного краєвиду!»²².

Не менш живописно в «Товаришках» описано Відень, і «тихий Дунай», і Цюрих — словом, усі враження від закордонної подорожі 1872 року. У тому вояжі Ольга Косач познайомилася з товариством українських студентів-«січовиків», яких Михайло Драгоманов попросив опікуватися його молодшою сестрою та її чоловіком під час їхньої віденської подорожі. І героїні Пчілчиного оповідання мають своїх прототипів, і герої. Принаймні один із них, галичанин на прізвище Бучинський, дуже нагадує реальну особу — галичанина Мелітона Бучинського, який супроводжував Ольгу Косач у Відні й звітуючи Драгоманову, писав: «Незабуду Вам, дорогій Михайле Петровичу, що познайомили мене з Вашою сестрою; и не стямивсь я, як пролетіла вона як зоря перед моїми очима! Бігцем облетіли ми город, магазини, галереї, балет і оперу, як же ж непогода настала і вона занедужала трохи, то і сиділи ми у затишній кімнаті та читали народні пісні, та розказували казок...»²³. А ще у його листах є неймовірний її портрет: «Вісім день пробула тут зі мною Ольга Косачева! Einher[r]lichesWeib! (“Чудова жінка! Прекрасна жінка!”). Розумієсь, моя готовність лицарська, як і моя розкіш, границь не мала. А щоб сто чортів шкварило закордонців. Славну

²²Пчілка Олена. Лист до Омеляна Огоновського від 13 (25) лютого 1892 р. з с. Колодяжного, Волинь. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2385.

²³ Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським. 1871–1877. З портретами й факсиміліями кореспондентів. Зладив М. Павлик. Львів. 1910. С. 188–189.

жіноту мають: їх самих я ненавиджу, та їх жінки люблю...»²⁴. Друзі жартували, що він «покинув вже християнське літочислення і лічить час від нової епохи, — себто від приїзду, чи виїзду пані О. Косачевої»²⁵. Либонь, та дружба була ідеальною для обох: вона отримала десяток поетичних присвят про «кохання без надії», а він став героєм її «Товаришок»: «Люба все слухає свого нового товариша, того патріота й демократа, чи пак “народовця”... От вони сидять увечері в кафе, п’ють віденьський “mélange” — каву на молоці — і розмовляють щось таке про народню словесність. Якось прийшлося до речі, і Бучинський розказав цілу народню казочку, свою, русинську, — отам таки сидячи серед “німоти” й розказав. Що за мила казочка! Який хороший склад, який знайомий, добірний юмор! Деякі слівця й тут нові для Люби, та такі вони зрозумілі, такі гарненькі! Люба сміється і очи їй сяють найщиршою утіхою. Двоє добродіїв Німців, що сидять близько нашої пари, либонь думають, що то “кохана пара”, що той вродливий хлопець говорить тій junger Dame які небудь “романсові речі”, коли вона так втішно слухає, так од серця весела; але панове споглядачі помиляються, нічого “романсового” ні Бучинський, ні та панночка і в думці не мають!»²⁶

А казка, оповіdana М. Бучинським, і справді була (*текст її зберігся — Т. Д-Т*) цікава — про чоловіка, який у Божій постелі приліг відпочити й проспав сто літ... Може з тої казки, почутої в «дитячий любий вік від малого сільського хлопчини» чи від кого іншого (бо хто ж «письтелькам» заборонить фантазувати та ще й тоді, коли тобі й братові мама в дарунок із Відня привозить книжку дитячих казок), і з’явився сюжет «Про велета. Казка» у Лесі Українки. Пчілчина донька мала дивовижний талант — слухати і чути свою матір. Але то вже інша історія...

Я впевнена, що колись у «праці майбутнього» постане цілісна історія життєтворчості Олени Пчілки. В її особі українське жіноцтво має «провідну

²⁴Студинський К. Зустріч Ольги Косачевої з Мелитоном Бучинським 1872 р.: До історії єднання Великої України з Галичиною. *Наша культура*. 1936. Кн. 11. С. 734.

²⁵Там само. С. 734.

²⁶ Пчілка Олена. Товаришки. Перший вінок. Львів, 1887.

зору», яка давала собі раду і з літературою, і з власними коштами, і з окремими кімнатами, і з супротивом до суспільної несправедливості, виховуючи своїх дітей «на справжніх українців».

Література

- Антонович К. З моїх споминів. Вінніпег: Накладом УВАН, 1972. С. 175.
- Драгоманова А. Привітання Олені Пчілці. *Олена Пчілка і Гадач*. Київ, 2010. С. 81.
- Косачева О. П. Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки. Киев: С. В. Кульженко, 1876.
- Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 928 с
- Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка): Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія [автор проекту і вступ. ст. Т. Скрипка]. Нью-Йорк — Київ: Факт, 2004.
- Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським. 1871–1877. З портретами й факсиміліями кореспондентів. Зладив М. Павлик. Львів. 1910. С. 188–189.
- Пчілка Олена. Лист до Івана Франка. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ф. 3. Од. зб. 1602. Арк. 83–85.
- Пчілка Олена. Лист до Омеляна Огоновського від 13 (25) лютого 1892 р. з с. Колодяжного, Волинь. ЦДІА України у Львові. Ф. 309. Оп.1. Спр. 2385.
- Пчілка Олена. Товаришки. *Перший вінок*. Львів, 1887.
- Пчілка Олена. Біографічна замітка. *Зоря*. 1888. № 3. С. 55–56.
- Пчілка Олена. Українська гумористика. *Рідний край*. 1911. № 4. С. 13.
- Пчілка Олена. Доповідь до 40-ліття з дня видання альманаху «Перший вінок». Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Ф. 28. Спр. 167.
- Пчілка Олена. Автобіографія. *Пчілка Олена (О. Косач)*. Оповідання: З автобіографією. Харків: Рух, 1930. С. 38.
- Пчілка Олена. «Золоті дні золотого дитячого віку...»: автобіографічний нарис. Київ: Веселка, 2011. С. 13.
- Пчілка Олена. Праця виховальна. *Педагогічний пошук*. 2022. № 3. С. 75–76.
- Славінський М. Лист до Олени Пчілки від 22 вересня 1911 р. Фонд 28. Од. зб. 1383.
- Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки. *Старицька-Черняхівська Л Вибрані твори*. Київ: Наукова думка, 2000. С. 147.
- Студинський К. Зустріч Ольги Косачевої з Мелітоном Бучинським 1872 р.: До історії єднання Великої України з Галичиною. *Наша культура*. 1936. Кн. 11. С. 734.
- Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14-ти т. Т. 5. Поетичні твори. Ліро-епічні твори. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. С. 549 — 552.
- Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14-ти т. Т. 12. Листи (1897–1901). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. С. 131.
- Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Збірник документів і матеріалів. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. С. 127–128.
- Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів: Накладом Укр.-рус. вид. спілки, 1910. 259 с.

Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. Т. 49. Листи (1886-1894). Київ: Наукова думка, 1986. С. 10.

Шевченко Т. Садок вишневий коло хати. *Шевченко Т. Зібрання творів у 6-ти т. Т. 2. Поезія 1847-1861.* Київ: Наукова думка, 2003. С. 17.